

Una aproximació al paisatge protohistòric manacorí

Magdalena Salas Burguera

Aquest treball forma part d'una tasca d'investigació més àmplia que es va dur a terme durant l'estiu de 1996 i que suposà un dels capítols més importants de la meua tesi de llicenciatura. Consistí en un anàlisi espacial del territori nord-est de Mallorca per intentar esbrinar el patró d'assentament que tenien els nostres avant-passats talaiòtics. L'objectiu bàsic de les prospeccions realitzades va ser adquirir una visualització global i sincrònica dels jaciments dels municipis de Manacor, Sant Llorenç i Son Servera entre el segle V aC fins a l'època de dominació romana.

Aquest article comença amb una breu discussió sobre els problemes sorgits a partir de les prospeccions per delimitar un territori arqueològic. La segona part, que aquí es troba resumida, està dedicada a l'anàlisi espacial; s'explica la metodologia i el tipus d'estructures, monuments o jaciments identificats i, en segon lloc, el tipus de patró d'assentament que vàrem identificar. En darrer terme, donam algunes idees sobre l'organització espacial d'aquestes comunitats protohistòriques i com aquesta ordenació del territori ens pot ajudar a inferir qüestions socials.

1. Metodologia de les prospeccions

Les prospeccions que vàrem realitzar durant l'estiu de 1996 consistiren en una anàlisi asistemàtica i extensiva del territori. L'equip estava compost per vuit persones i els assentaments on anàvem ja eren coneguts per la informació proporcionada per la Carta Arqueològica de Mallorca. La nostra tasca consistia a fer un recorregut per la zona, registrant els artefactes i les estructures superficials que observàvem; des d'aquest jaciment conegut vàiem les àrees circumdants susceptibles de tenir ocupació i les visitàvem per constatar la presència o absència de nous jaciments. Per tant, no es va produir una cobertura total del territori, actuació que vàrem considerar impossible si no es formava un equip més ampli, de gent especialitzada, i es dedicava un temps més llarg a la prospecció, amb les tècniques adients que permeten una prospecció sistemàtica que no sempre està a l'abast d'un investigador o investigadora individual.

El territori que prospectarem engloba els municipis de Manacor, Sant Llorenç i Son Servera (Fig. 1), però no engloba la totalitat dels municipis sinó que vàrem haver de fixar uns límits per a la prospecció. Per la part nord, les muntanyes de Son

Servera que delimiten el pla de s'Illot per la zona de Son Corb i Son Sard; per la part sud, ens trobarem amb les muntanyes de la vall de Son Macià; per la part est, no hi ha problema perquè hi ha la mar; i, per la part oest, varem tenir el problema de fixar un límit fictici ja que no coincidia amb cap barrera geogràfica, per això el varem situar entorn a uns deus quilòmetres al voltant de s'Illot, que, a priori, collírem com a punt de partida de les prospeccions per ser un poblat important i l'únic excavat d'aquesta zona.

L'elecció d'aquesta àrea com una zona d'importància per ser prospectada va estar condicionada per una sèrie de motius: falta de dades arqueològiques relacionades amb aquesta àrea; la possibilitat de reunir en un mateix estudi jaciments de tres municipis diferents, evitant caure així en l'errada de relacionar les fronteres actuals amb les del passat i alliberant-nos, d'aquesta manera, dels límits administratius per arribar a una integració més plena del paisatge i de l'home. L'àrea elegida presenta, a més, la peculiaritat de tenir diferents suports geomorfològics per a l'activitat humana; per això, l'estudi intentà relacionar aquests diferents trets amb les activitats humanes i la localització de jaciments. En darrer terme, aquesta zona ens permet analitzar la dicotomia entre costa i interior, amb la finalitat d'entendre l'abast de les relacions comercials i el paper que jugaren en les societats que habitaven aquesta zona.

2. Anàlisi espacial de l'àrea estudiada

En el moment de portar a terme una anàlisi del territori en aquesta zona est de Mallorca per a l'edat del ferro ens hem trobat amb un problema greu que és la falta d'excavacions a la majoria de jaciments, amb l'inconvenient que suposa no tenir-ne una cronologia. Això ens ha portat a considerar els jaciments segons els materials que en ells trobàvem independentment de les estructures, estant quasi la totalitat dels assentaments en ús entre el s. IV-I aC, quan es produeix l'eclosió de contactes entre els púnics d'Eivissa i les comunitats talaiòtiques. Aquest fet no ens ha de fer perdre, de totes maneres, el context general del jaciment perquè som conscients que en aquesta època els talaiots i algunes estructures defensives dels poblats ja havien perdut la seva funció primigènia, però això no significa que aquesta àrea en concret no se seguís utilitzant durant molt de temps després de perdre la seva funció original. Per tant, l'anàlisi espacial s'ha fet en funció de les àrees d'ocupació susceptibles d'estar en activitat durant el s. V aC fins a l'època romana, no en funció de les estructures constructives dels jaciments, ja que no tenim unes unitats estratigràfiques clares com poder fer-ho. En aquest sentit, cal insistir que comptam amb una informació incompleta del territori i dels jaciments, la qual cosa fa que les nostres hipòtesis també tinguin aquest caràcter parcial; així, doncs, és necessari en un futur la contrastació d'aquestes propostes que desenvoluparem a continuació.

L'anàlisi del territori ens permetrà apropar-nos a la relació dels jaciments amb el seu entorn, a establir les condicions d'ocupació, els patrons d'assentament i els recursos susceptibles d'aprofitament, de la mateixa manera que ens permetrà reconèixer els elements capaços de jugar un paper important en la decisió d'establir un determinat lloc d'ocupació.

Respecte a la metodologia utilitzada per portar a terme aquesta anàlisi, s'han agafat els tres nivells de resolució definits per Clarke (1977: 11):

- Nivell micro: les característiques internes del jaciment.
- Nivell semimicro: el lloc d'ocupació de cada jaciment.
- Nivell macro: l'entorn geogràfic dels jaciments i la seva jerarquització.

Hem de tenir en compte que els dos primers nivells d'anàlisi són molt difícils d'inferir ja que l'estat actual de l'investigació és molt limitat i les poques excavacions que s'han realitzat només han afectat zones poc extenses dels jaciments o són excavacions antigues en les quals només interessava la classificació tipològica dels materials i la descripció d'estructures. Això fa que les dades que aportem d'aquests dos nivells d'anàlisi siguin provisionals, en espera de poder, algun dia, arribar a conèixer en extensió un assentament talaiòtic, i reconèixer totes les seves fases d'ocupació.

El nivell microespacial no l'explicam en aquesta comunicació perquè consisteix en una explicació de les diferents estructures arquitectòniques que es troben en els jaciments prospectats. A causa de la falta d'espai i temps per explicar-ho, pensam que és més útil entendre'ns en els altres dos nivells, ja que aquest és més conegut pels investigadors dels temes talaiòtics. De totes maneres, una explicació d'aquest tema es troba de forma extensa a la meua tesi de llicenciatura (SALAS: 1997)

-Nivell Semimicro:

Aquesta anàlisi fa referència a la ubicació dels jaciments en diferents localitzacions, seguint criteris d'optimització de recursos o criteris estratègics.

Una primera diferència que s'observa en els jaciments és el contrast entre els situats a la costa i els situats més a l'interior. Els primers es troben a cotes inferiors a 100 m d'altura i els segons a cotes superiors als 100 m i, alguns, ubicats a zones estratègiques. Entre els jaciments situats a la costa hi ha el grup de jaciments entorn a s'Illot i els de la zona de Vista Alegre; aquests es caracteritzen per estar situats en terrenys de terra rossa que són dels millors per als conreus, encara que això no significa que la situació dels jaciments es degués al factor de les terres, però probablement va influir. A pesar d'aquesta dada i després de parlar amb Rosselló Verger sobre la natura d'aquests sòls, ens va fer notar que la terra rossa és molt prima en aquesta zona i no permet un aprofitament al cent per cent. De totes maneres, segons el registre arqueològic de s'Illot sembla ser que l'agricultura no va tenir un pes fonamental en l'economia de la població d'aquest jaciment, però el fet de tenir terres bones a l'abast servia per a la recol·lecció de fruits i llavors o, almenys, hi havia bones pastures per alimentar el ramat. Tot indica que la situació d'aquests jaciments tindria relació amb els contactes comercials amb agents estrangers (púnics, amb tota seguretat) i no seria d'estranyar que s'Illot fos un punt de pas en el circuit comercial relacionat amb illes com Sardenya; només d'aquesta manera s'entendria més la seva situació en el territori en una zona que antigament estava envoltada de maresmes i que suposava haver de desplaçar-se per poder treure pro-

fit de la terra. Els contactes per mar eren importants en aquella època, i aquests contactes implicaven que hi hagués llocs on els vaixells havien de recalcar per repostar o descansar; tal vegada la zona de s'Illot va ser propícia per aquesta funció. Tenint poblats importants a la costa, com s'Illot, no té sentit que les importacions de ceràmiques i objectes de prestigi trobats a la nostra àrea i més a l'interior, per exemple Son Ribot (Manacor), venguessin del sud de l'illa, on hi ha molta més constància de contactes comercials.

Els jaciments de l'interior, tant els de Santa Cirga com els de Lluccamar, es troben en terrenys al·luvials i també de calisses, cosa que possibilita una economia mixta en algunes zones. Hem d'assenyalar que els sòls calcaris són els típics de les serres de Llevant, filtren l'aigua amb facilitat i, encara que no són molt fèrtils, presenten bones condicions de conreu per a la vinya, l'ordi i l'ametller. Allò interessant d'aquests jaciments és que tots estan relacionats amb elevacions properes que poden realitzar una funció de control sobre l'entorn: és el cas de sa Blanquera respecte a Lluccamar, de Can Pujades respecte a Rafal Cagolles,...

Un altre factor que juga un paper important en la ubicació dels jaciments és l'aigua. Creiem que aquest va ser un recurs molt considerat per a les comunitats talaiòtiques i, tradicionalment, no se li ha dedicat cap tipus d'atenció. Primer, distingirem entre els jaciments que s'estructuren entorn del torrent de Ca N'Amer i els que es troben més allunyats. Entre els primers, cal destacar els jaciments de la zona de s'Illot, Lluccamar i Vista Alegre, i, a la segona classe, inclouríem el grup de Santa Cirga. No és que vulguem magnificar la importància de les aigües del torrent perquè probablement, encara que en aquella època el clima fos un poc més humit, aquests torrents no devien portar aigua freqüentment sinó en època de pluges; però almenys en aquesta època serien susceptibles de ser utilitzats si es feien les pertinents construccions. Per altra part, sabem que els talaiòtics varen construir estructures per a l'emmagatzematge de l'aigua, com ja va demostrar Mascaró (MASCARÓ, J., 1968) en un article pioner en aquest sentit. Així parla de les basses artificials dels poblats de Capocorb, Cala Pi, Cas Frares (tots ells a Lluccamar), Son Morlà (Santanyí)... i dels cocons (petits forats en la roca natural) a Can Jordi (Son Servera). Som conscients que són estructures molt difícils d'identificar per la seva reutilització durant segles, però hem de fer un esforç per integrar-les en els nostres estudis de camp.

A la veïna illa de Menorca també es coneixen aquestes construccions (PLAN-TALAMOR, L.; JUAN, G., 1996) ja que s'han documentat cisternes-sitjots-comunals d'època talaiòtica en els jaciments de Torre d'en Gaumés, San Agustí Vell, Torelló i Torre Vella. Aquests conjunts tenien sistemes de canals i cocons per a la decantació i sanejament de l'aigua mitjançant macs rodons i lleixiu de cendra. Obres més grans són les excavacions d'alguns pous, com el d'Alcaidús, Cales Coves, Macarelleta, Biniamaimut i Na Patarrà, on, mitjançant rampes i escales excavades a la roca, s'arribava fins a la capa freàtica.

Parlant d'aquest recurs, cal esmentar que dintre del primer grup de jaciments s'Illot es diferencia de la zona de Lluccamar per tenir un control social de l'aigua

aprofitable. Un dels exemples més clars és s'Illot, on el talaiot central que organitza tot el poblat està situat sobre una cova natural. En el jaciment de Na Pol també hi ha una cova que devia proveir aigua, i, pròxima a Sa Gruta, hi ha la cova de Sa Sínia, que també tenia un llac natural. A una curta distància d'aquesta àrea tenim les coves del Drach amb el seu llac natural. Per tant, ens trobem amb una zona que semblava tenir un recurs tan fonamental com l'aigua molt monopolitzat i a l'abast, enfront de la resta d'àrees.

A les properes investigacions seria necessari aprofundir més en l'estudi de l'aigua i les seves manifestacions, integrant aquesta variable en els procediments metodològics de l'Arqueologia del Paisatge.

-Nivell macroespacial:

Aquest nivell d'anàlisi intenta explicar la manera com els jaciments es varen organitzar sobre el territori amb el fi de treure-li tot el rendiment econòmic possible, i com aquest territori econòmic a la llarga es va convertir en un territori polític en què hi havia una diferent relació entre els assentaments que l'integraven.

El primer pas que seguirem en aquesta anàlisi va ser realitzar la jerarquització dels jaciments, i això ho varem fer amb la conjunció de diverses variables que explicarem a continuació:

- L'extensió aproximada de l'assentament: sabem que aquesta és una variable difícil de quantificar si els poblats no han estat excavats en extensió, però nosaltres hem agafat aquesta dada de la Carta Arqueològica de Mallorca, on, segons els seus redactors, l'extensió es va considerar tant per la superfície real del jaciment com per la dispersió dels materials en extensió.
- La presència o absència de fortificacions o construccions monumentals, entenent com a tals les muralles, talaiots, túmuls i santuaris.
- La quantificació de les ceràmiques d'importació per veure la seva presència o absència.
- Els recursos disponibles en el territori d'explotació del jaciment, intentant diferenciar entre el territori del jaciment (àrea normalment explotada pels habitants d'un assentament) i el territori de captació (terreny cobert amb sortides ocasionals per buscar productes relacionats amb l'economia de subsistència), conceptes aquests que s'han desenvolupat a partir de l'article pioner de Vita-Finzi i Higgs (VITA-FINZI C.; HIGGS E., 1970).

A partir de la conjunció d'aquestes variables, hem arribat a definir la jerarquització dels assentaments, diferenciant tres nivells:

1. Jaciments de primer ordre: (Fig. 2: senyalitzats amb els cercles de mida més gran)

Són aquells assentaments que ocupen més de 5000 m² d'extensió, la majoria presenten muralles, talaiots o algunes construccions simbòliques com els santuaris. Tots es troben a cotes inferiors als 100 m d'altura i, alguns d'ells, com s'illot, en una zona totalment plana i que antigament estava relacionada amb maresmes. El percentatge de materials trobats en superfície és molt alt, i tots ells presenten materials d'importació, cosa que demostra la relació comercial amb l'exterior o entre els mateixos jaciments, de la mateixa manera que demostren una organització controlada de la producció i la circulació. Aquests assentaments es troben en terres potencialment de bona qualitat, al·luvials o de terra rossa, i tenen recursos hídrics propers, ja sigui per coves soterrànies o per la proximitat a un torrent.

Els jaciments que compleixen totes les característiques esmentades per aquest grup són s'illot i Llucamar (senyalitzats amb un triangle); en els altres jaciments faltaria alguna de les variables: sa Marina de sa Punta no arriba per l'extensió, a sa Gruta li falten muralles i construccions monumentals (no es pot considerar un assentament habitacional), Vista Alegre Vell, actualment, no té muralles ni construccions monumentals, però sabem que allà hi varen haver talaiots i no seria estrany que es tractés d'un poblat important, ja que el material d'importació és bastant representatiu. Per finalitzar, podem dir que hi ha altres jaciments que per extensió s'haurien d'incloure en aquest apartat, però es troben tan arrasats que es fa difícil realitzar algun tipus d'anàlisi amb ells: Son Costes, Son Vives, Puig de sa Font, Son Sureda Vell (aquest amb un alt percentatge de material romà), per aquest motiu pensem que haurien de formar part del següent grup.

2. *Jaciments de segon ordre: (Fig. 2: senyalitzats amb els cercles de mida mitjana)*

Aquests assentaments ocupen una extensió d'entre 2000 i 5000 m² i un 60% es troben a una altura superior als 100 m, amb un gran domini visual sobre el seu entorn immediat (Puig de ses Talaies, sa Punta). Només un 45% presenta com a estructura singular un talaiot en el seu interior (el cas més espectacular seria Na Gatera, amb talaiots, túmul i restes de muralla), altres només presenten restes de muralla (sa Blanquera, Can Duai), o algun tipus d'estructura indeterminada (Can Frasquet, ses Toltes), o el que s'ha definit com una taca ceràmica (Son Crespí Vell, Mendia Vell). Respecte al percentatge de material d'importació trobat en superfície, és més escàs que al grup anterior; els jaciments més representatius són Santa Cirga, Son Sureda, es Coll Vell i Can Pujades. En canvi, altres jaciments que per les seves construccions espectaculars ens podien proporcionar material d'importació no ho fan (Na Gatera i sa Blanquera); això pot significar que els processos postdeposicionals i erosius tan intensos han esborrat tot vestigi ceràmic, i una altra opció (que ens sembla més encertada) és que aquests jaciments ja no estaven en ús en el moment de la gran eclosió dels intercanvis comercials, sinó que són assentaments més propis del Bronze final-Ferro inicial.

Un 40% dels jaciments es troben en terres de bona qualitat (ja sigui terra rossa o zones al·luvials) i el fet que moltes d'elles estiguin prop d'elevacions importants

fa que fossin zones òptimes per a una economia de subsistència mixta, encara que alguns tindrien el problema de l'aigua, perquè cap d'aquests jaciments no consta de construccions per emmagatzemar l'aigua, i, a pesar que més del 50% dels jaciments es troben a menys d'1,5 km d'un torrent, no ho podem agafar com un indicatiu de tenir coberta aquesta necessitat bàsica ja que els torrents són de flux estacional.

3. *Jaciments de tercer ordre: (Fig. 2: senyalitzats amb els cercles petits)*

Engloba tota la resta de jaciments que tenen una extensió inferior als 2000 m² i podem dir que és un grup heterogeni perquè hi ha jaciments amb altures superiors i inferiors als 100 m. De tots els jaciments d'aquest grup només un 20% presenta estructures importants (Cala Morlanda, Punta de N'Amer i Na Pol); pel que fa als altres, són restes indeterminades en les quals és impossible veure cap tipus d'estructura, o es tracta de taques ceràmiques, on les construccions han desaparegut. Cap d'ells no ha presentat ceràmiques d'importació, només en alguns jaciments (es Cabassers i Son Vives), un o dos fragments.

Les terres que envolten aquests jaciments són dolentes des del punt de vista agrícola, però algunes tindrien un aprofitament pel ramat per trobar-se en zones aptes per aquesta pràctica. Respecte a l'aprofitament hídric, només el jaciment de Na Pol presenta una estructura d'aprofitament d'aigua; en aquest cas, una cova en el seu subsòl, però hem de mencionar que no ha estat explorada en profunditat per poder afirmar amb seguretat aquest aprofitament. Actualment, el jaciment de Na Pol ha canviat la imatge, ja que s'han fet treballs de neteja i excavació, però no s'ha publicat encara cap resultat.

Com a conclusió d'aquest apartat, volem incidir en l'existència de jaciments jeràrquicament diferents que creiem que hem demostrat a la nostra exposició; aquesta diferenciació vendria donada per l'accés a recursos primaris (terres i aigua), la monumentalitat de les estructures que formen el jaciment i la quantificació de les importacions, principalment. Treure d'aquí inferències sobre situacions de dependència o subordinació és molt difícil, només l'excavació ho podria constatar de forma fiable.

3. Patró d'assentament

Una vegada estructurats els jaciments jeràrquicament anem a veure com es relacionen entre ells a les diferents zones. Així doncs, distingim quatre àrees que pensem que degueren funcionar com a vertaders territoris, relacionant territori amb aspectes sociopolítics, no tan sols econòmics.

1. *El territori de s'illot: aquesta, pensam que és la zona més important de tota l'àrea estudiada, i això per diferents motius:*

- Té tres jaciments de primer ordre, s'illot, sa Marina de N'Amer i sa Gruta; el primer és el més important pels aspectes que hem mencionat abans, i en funció d'aquest s'organitzarien els altres, com ens demostra la situació quasi radial de la resta al voltant dels dos quilòmetres.

- Té el percentatge més alt de ceràmica d'importació de l'àrea d'estudi, cosa que no ens ha d'estranyar perquè tots els jaciments són costaners. Un fet que desvirtua, però, aquesta dada és que s'Illot ha estat excavat i, per això, el seu volum de material és superior; per aquest motiu, hauríem d'esperar futures excavacions per poder fer nous anàlisis.
- Té la concentració més alta de jaciments amb aigua potable al seu abast, i això és important perquè pensem que és un recurs bàsic a l'hora d'elegir un lloc on establir-se.
- En darrer terme, els sòls d'aquest territori són els millors de la comarca per ser de terra rossa, encara que aquesta dada ens l'agafem amb un cert respecte perquè sabem que els sòls canvien i evolucionen. De totes maneres, aquesta potencialitat dels sòls no té perquè implicar agricultura, cosa que refusen ja que totes les dades arqueològiques apunten a una economia ramadera de les comunitats talaiòtiques; així i tot, el fet de tenir terres bones a l'abast podria implicar seguretat en les tasques de recol·lecció de fruits i llavors. Per altra part, no hem d'oblidar que a sa Marina de Can Amer es varen trobar llavors de blat i ordi, associades a molins, encara que en faltar una cronologia es fa difícil una bona interpretació.

Així doncs, tenim una zona de gran importància al voltant de s'Illot. Cal diferenciar entre el territori del jaciment, que englobaria la zona de dos quilòmetres al seu voltant i que seria l'àrea habitualment explotada pels habitants d'aquesta zona i on es troben els assentaments de segon ordre; i el territori de captació, considerat aquest com el territori cobert amb sortides ocasionals en la recerca de primeres matèries relacionades amb l'economia de subsistència. Aquest territori de captació arribaria pel sud fins a l'assentament costaner de sa Ferradura, pel nord fins a sa Punta de N'Amer, i, per l'oest, fins al puig de Son Tovell i Son Manxo, on s'ha constatat la presència de coves que nosaltres no hem trobat durant les nostres prospeccions. Aquests assentaments que estan formant els límits del territori són assentaments de tercer ordre, la finalitat dels quals seria probablement estratègica, de vigilància o també marcadors territorials.

Jaciments que queden fora d'aquesta àrea serien els del puig de ses Talaies, Can Duai i el de sa Punta: pensem que aquests tres jaciments tenien una funció de vigilància de tota la vall de sa Coma i que depenien del territori de s'Illot; això ve confirmat, en part, per la notícia que ens ha fet arribar Aramburu que la porta del talaiot de sa Punta es troba mirant cap a s'Illot. Per tant, aquests jaciments ja ubicats en la zona muntanyenca que tanca la plana pel nord servien de límit respecte al territori de l'altra vessant de la muntanya on es troba el territori de Son Corb.

Sabem que un dels dubtes que ens queda per aclarir és la proximitat de poblats de tanta importància com s'Illot i sa Marina de Can Amer, però pensem que aquesta problemàtica és difícil d'aclarir només amb unes prospeccions, seria necessari una excavació en els dos poblats per constatar-ne el funcionament sincrònic o

diacrònic i el seu paleoambient (a través d'anàlisis pol·líniques, carpològiques, de fitòlits, sedimentològiques...)

2. El territori de Lluccamar.

Aquesta és la segona zona més important de l'àrea prospectada, tant per la resta de les estructures conservades com pels materials trobats en superfície que ens indiquen un contacte amb els comerciants ebusitans i romans o, almenys, amb els pobles costaners que devien ser els receptors d'aquests productes. L'assentament de primer ordre d'aquesta zona és Lluccamar i el problema que de seguida tenim és quan pensem en la relació entre l'assentament de sa Blanquera i Lluccamar. Tradicionalment s'ha dit que sa Blanquera degué ser un poblat anterior a Lluccamar i que, en una època indeterminada, es va quedar petit ja que la topografia del terreny no en permet una ampliació i, llavors, es produeix el canvi de sa Blanquera a Lluccamar. Aquesta explicació sembla la més adequada i probablement el turó fortificat de sa Blanquera va quedar com un lloc defensiu i de vigilància respecte a Lluccamar, però una vegada més es fa necessària una excavació dels dos assentaments per aclarir aquestes qüestions impossibles de resoldre amb una anàlisi superficial.

Un jaciment de segon ordre seria Son Foradat, on hi havia un jaciment que ja ha desaparegut i que va proporcionar la troballa d'un lot de bronzes (una destal plana, una espasa, un pectoral i una punta de llança).

Els límits d'aquest territori no estarien tan marcats com els de s'Illot, però pensem que per la part est hi hauria el jaciment de ses Toltes; per la part nord, l'assentament de Son Soler Vell, que, segons la carta arqueològica va proporcionar abundant ceràmica d'importació, encara que no hi ha cap tipus de restes de construccions; per la part oest, hi ha un buit d'assentaments a partir de Lluccamar en un espai de tres quilòmetres, per després tornar a començar una alta densitat de jaciments a partir de la zona de Son Ribot; per la part sud, hi ha un buit de jaciments, encara que ens va quedar per comprovar la notícia donada per un camperol de l'existència d'enterraments a les terres de Can Parrino.

El territori de Lluccamar, doncs, es conformaria a partir d'un radi d'1,5 quilòmetres, mentre que el seu territori de captació arribaria fins als tres quilòmetres, que és quan ja comencen a aparèixer altres assentaments.

3. Territori de Santa Cirga.

Aquesta zona presenta el problema de la manca de restes arqueològiques superficials, ja que alguns dels jaciments només consisteixen en taques ceràmiques. Pensem que l'assentament que estructura aquesta petita vall és Santa Cirga, que a l'anàlisi anterior ha estat considerat un jaciment d'ordre secundari. Primer de tot, s'ha de deixar clar que Santa Cirga no es pot considerar un poblat del tipus de s'Illot i Lluccamar, però sí un nucli de població important, com demostren les seves estructures, la dispersió de les troballes ceràmiques i la bibliografia llegida sobre el jaciment.

El territori d'aquest jaciment està delimitat per la part sud per Mendia Vell i Son Suau Vell; per la part est, sa Marineta i es Coll Vell; per la part nord, Can Pont i, per la part oest, arribaria fins al jaciment de Son Grimalt, que ja quedava fora de la nostra àrea d'estudi. El territori de captació és més ampli per la part est i sud que per la nord i oest, on existeix un buit de jaciments ja sigui perquè no varen existir, per la destrucció o per la falta d'investigació; aquests espais constitueixen el límit entre els diferents grups. En aquest sentit, és interessant l'afirmació que fan Castro i Marcén (CASTRO, P.; MARCÉN, V., 1989) referent a les fronteres en les societats prehistòriques, ja que hi ha societats en què l'apropiació del territori no es basa en la seva delimitació i en la seva defensa per grups armats especialitzats, sinó en la seva utilització de l'espai geogràfic; així, és probable que a societats en les quals no es fixen fronteres existeixin territoris que separen les diferents comunitats, bé perquè siguin zones ecològiques no explotades, bé perquè siguin biòtops on la seva utilització no és exclouent. En aquests moments, des de la perspectiva de la Fenomenologia del Paisatge, estam treballant en la possible identificació de marcadors naturals territorials.

4. *Territori de Vista Alegre.*

Aquest territori és el que considerem l'últim quant a la categoria ocupada per la manca de restes arqueològics que ens ha proporcionat, tant a nivell ceràmic com d'estructures visibles, ja que és una zona que ha estat molt arrasada per la intensa explotació agrícola a què ha estat sotmesa.

El nucli principal d'aquest territori és el Castellot de Vista Alegre Vell, on es té constància de l'existència d'un poblat, actualment destruït. Tant els Cabassers com les cases de Vista Alegre es troben a un quilòmetre exacte d'aquest jaciment i pensem que formarien el nucli principal del territori. Dintre d'aquesta zona també hem inclòs l'assentament de Can Frasquet, encara que es tracta d'estructures indeterminades on les restes de ceràmica varen ser nul·les, i l'assentament de sa Cova des Moro, on les excavacions no han trobat uns nivells talaiòtics clars, encara que l'entrada ciclòpia que té aquesta cova es va fer amb alguna finalitat.

El territori del Castellot de Vista Alegre estaria format entorn a un radi d'un quilòmetre al voltant del jaciment i el seu territori de captació entorn a uns tres quilòmetres: pel sud, el límit seria Can Frasquet; a l'oest, les muntanyes Grossa i de sa Vall; pel nord, fins arribar a Son Suau, i a l'est, l'actual Porto Cristo, on trobem un buit arqueològic important si tenim en compte la situació d'aquest port.

En aquesta zona, més cap a l'extrem oest, hem de destacar la presència de navetiformes a les terres de Can Barceló, però nosaltres no els hem tractat per no aportar material que ens demostrés que han estat reutilitzades posteriorment.

Conclusions

Una vegada acabada la feina de prospecció i estudi vàrem valorar tot el treball en conjunt i pensàrem que havia estat una feina molt gratificant, ja que vàrem poder conèixer molts de jaciments i treballar el tema talaiòtic des d'una altra ves-

sant. El nostre objectiu no va ser mai arribar a grans interpretacions sinó donar una sèrie d'hipòtesis i observacions que vàrem anar apuntant durant el nostre treball de camp i que us resumim en aquestes conclusions per si serveixen a les tasques que desenvolupen els investigadors de l'època talaiòtica.

Elements que hem considerat importants són:

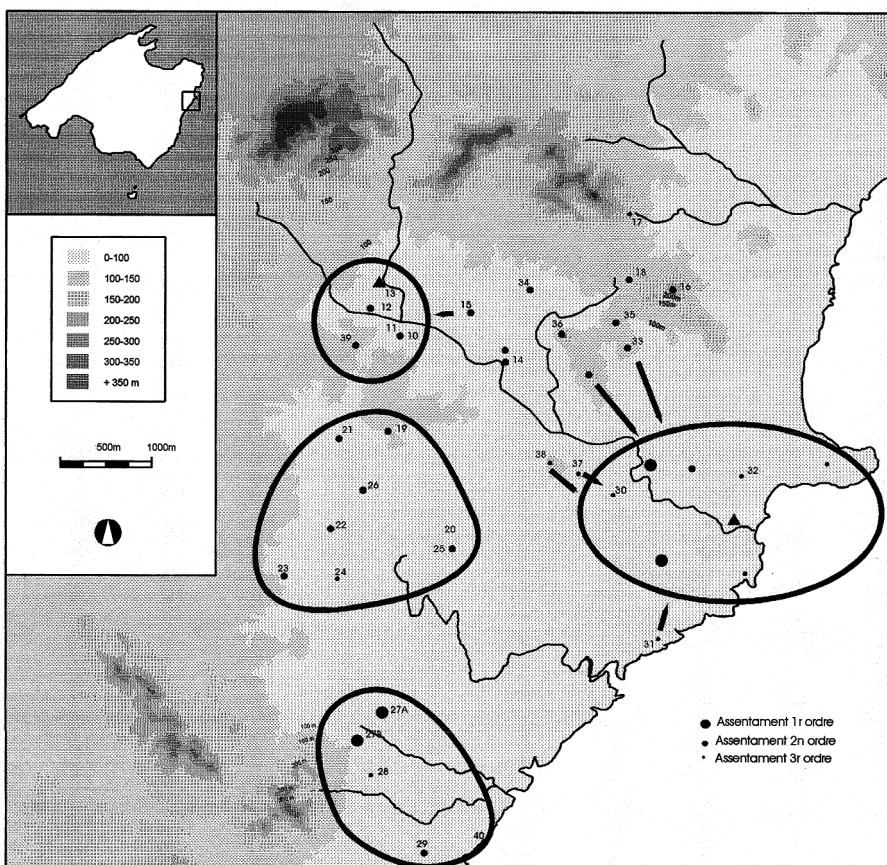
- Els assentaments de primer ordre, o que hem considerat rellevants, estan situats en zones de terra rossa, zones que tradicionalment s'han considerat aptes per a l'agricultura, però que, en aquest cas, com hem esmentat abans, sembla ser que no serien de tan bon rendiment. Parlar, en primer terme, d'agricultura no suposa que la considerem l'element més important del sistema econòmic ja que aquestes bones terres podien haver estat utilitzades per alimentar el ramat, considerant aquesta activitat com a fonamental en la reproducció econòmica si seguim el registre arqueològic que ens dóna tant el poblat de s'illot com la resta de poblats sincrònics de l'illa. Això no significa, però, que un element sigui exclouent de l'altre.
- La recerca en els jaciments d'un recurs tan fonamental com l'aigua, ja sigui en la forma de coves subterrànies, fonts o manants d'aigua. Aquest fet és compartit per Aramburu en el seu estudi espacial (ARAMBURU: 1999) i queda per a estudis futurs la possibilitat de constatar aquest aprofitament diferencial de l'aigua en els diferents jaciments talaiòtics.
- S'ha constatat a molts jaciments la importància dels intercanvis comercials, primer amb els púnics ebusitans i després amb els romans, cosa que significa una interrelació intensa entre diferents comunitats, amb tot el que això suposa, ja no únicament a nivell comercial i econòmic sinó a nivell social, ideològic i espiritual.
- A l'anàlisi espacial s'ha mostrat l'existència de jaciments de diferent ordre, considerant la seva importància en funció de les estructures monumentals dels jaciments, la ceràmica d'importació, les terres en què es localitzaven i l'abast de recursos fonamentals com l'aigua. Hem distingit tres tipus d'assentaments segons les variables esmentades, i els més importants de tot el territori són els de s'illot i Lluçmar.

En aquests darrers anys han sortit diverses publicacions d'investigadors dedicats al tema de l'anàlisi espacial com Gili (GILI: 1995), Pons (PONS: 1999), Salvà (SALVÀ: 1999) i Aramburu (ARAMBURU: 1999). Per al marc cronològic que hem tractat, el que ens interessa a nosaltres és el darrer, que ha presentat un model espacial i una tipologia de monuments arquitectònics molt acurat. Ara no tractarem aquests models espacials, interrelacionant-los, ja que això donaria per un altre article, només insistirem en la importància d'aquests models i la necessitat d'una comunicació conjunta perquè el estudi dels patrons d'assentament de la gent

talaiòtica tinguin un futur.

Ja per acabar, cal valorar la importància que té aquesta estructuració del territori per part de les comunitats talaiòtiques que hi vivien. Aquesta organització planejada del territori ve a desmentir un dels vells tòpics del món talaiòtic que es refereix a aquest món com a societats endarrerides; tal vegada el que ha estat endarrerit fins fa pocs anys ha estat la nostra investigació. És important anar més enllà de

l'anàlisi de l'estructura constructiva i del fragment ceràmic; hem d'intentar trobar què hi ha darrera d'elles i només d'aquesta manera afinarem unes comunitats organitzades, complexes socialment i econòmicament i que, encara que s'anomenen primitives, no significa que no haguessin assolit un control total del medi que els envoltava i l'exploressin segons les seves necessitats.

ASSENTAMENTS:

1-S'illot	9-Puig de ses Talaies	17-Sa Penya Rotja	25-Es Coll Vell	33-Sa Punta
2-Punta de N'Amer	10-Puig de Son Costes	18-Es Corralassos	26-Son Crespí Vell	34-Son Vives
3-Sa Cova des Coloms	11-Sa Cova	19-Can Pujades	27-Vista Alegre Vell	35-Can Dual
4-Na Gatera	12-Sa Blanquerna	20-Sa Marineta	28-Es Cabassers	36-Puig de Son Puça
5-Cala Morlanda.	13-Lucamar	21-Can Pont	29-Son Forteza	37-Puig de Son Tovell
6-Sa Gruta	14-Son Sureda Nou	22-Santa Cirga	30-Sa Gruta Vella	38-Son Monxo
7-Sa Marina de Can Amer	15-Ses Toltes	23-Mendia Vell	31-Sa Ferradura	39-Son Foradat
8-Son Sureda Vell	16-Puig de Sa Font	24-Son Suau Vell	32-Na Pol	40-Sa Cova des Moro

Bibliografia

AMORÓS, L. (1929): "El talaiot d'es Rafal Cagolles (Manacor)", *BSAL* 22, p. 196-198.

AMORÓS, L. (1944-46): "El bronze de Son Carrió", *BSAL* 29, p. 178-81.

ARAMBURU-ZABALA, J. (1999): *El patrón de asentamiento de la cultura talayótica de Mallorca*, ed. El Tall, Mallorca.

BANQUIER, H. (1930): "Le dolmen de la Cueva del Drach a Porto Christo (Majorque)", *Bulletin de la Societat Prehistòria Française* 27, p. 170.

BURILLO, F. (1988-89): "La prospección de superficie: algunas reflexiones sobre su situación actualmente en España", *Arqueocrítica* 0, p. 38-45, Madrid.

BURJACHS, F.; PÉREZ-OBÍOL, R.; ROURE, J.M.; JULIA, R. (1994): "Dinámica de la vegetación durante el Holoceno en la isla de Mallorca", en *Trabajos de Palinología Básica y Aplicada. X Simposio de Palinología*. Universitat de València.

CAÑIGUERAL, J. (1953-1960): "Breve descripción de la bahía de Artá o Son Servera, rica en monumentos talaióticos" en *BSAL* 31, p. 244-250.

"Carta Arqueológica de Aragón, Parque Cultural de Molinos". *II Curso de Arqueología Espacial: Prospección Arqueológica y análisis del territorio*. Teruel. 1992.

CLARKE, D. L. (1977): *Spatial Archaeology*. London.

CLARKE, D.L. (1984): *Arqueología Analítica*. Barcelona.

"Coloquio sobre la distribución y relación entre los asentamientos (1985)", *Arqueología Espacial* 6, Teruel.

COLL, J. i altres (1988): "Per una revisió de la fitxa per l'estudi de l'organització espacial de la Prehistòria i Antiguitat de les illes Balears", *Meloussa* 1, p.187-198.

COLL, J. (1993): "Aproximació a l'organització territorial de la vall de Sóller (Mallorca)", Barcelona, p. 329-343.

COLLADO, O.; NIETO, E.; PICAZO, J.; SANCHEZ, M. (1993): "Estudio gearqueológico de Las Toscas (Villalba Baja, Teruel): Propuesta de una sistemática para la reconstrucción de yacimientos a partir del registro superficial", *Arqueología Espacial* 16-17, Teruel, p. 235-46.

COROMINES, J.; MASCARÓ, J. (1988-89): *Onomasticon Cataloniae I: Toponimia Antiga de les Illes Balears*. Curial, edicions Catalanes, Barcelona.

CHAPMAN, R.; STRYDONCK, M.; WALDREN, W. (1993): "Radiocarbon dating and talayots: the example of Son Ferrandell Oleza", *Antiquity* 67, p. 108-16.

CHAPMAN, R.; GRANT, A. (1995): "Talayot 4, Son Ferrandell Oleza: Problemas de los procesos de formación, función y subsistencia.", *Revista d'Arqueologia de Ponent* n. 5, Universitat de Lleida, p. 7-51.

DELIBES, G.; FERNÁNDEZ-MIRANDA, M. (1988): Armas y utensilios de bronce en la Prehistoria de las Islas Baleares. *Studia Archaeologica* 78, Universidad de Valladolid.

Descripciones de las islas Pithiusas y Balares. De orden Superior. Madrid. Año de MDCCCLXXXVII.

DÍEZ, M.T.; GASULL, P.; LULL, V.; SANAHUJA, M.E. (1980): "Excavaciones en Son Fornés", en *Noticario Arqueológico Hispánico* 9, p. 313-378.

DUEÑAS, J. i altres (1986): "Ordenación y funcionalidad del espacio en una casa talayótica: Son Fornés, Mallorca", Separata de los *Coloquios de Arqueología Espacial* 9, Teruel.

FERNÁNDEZ MARTÍNEZ, V.; RUÍZ ZAPATERO, G. (1984): "El análisis de territorios arqueológicos: una introducción crítica", *Arqueología Espacial*, 1, Teruel, p. 55-73.

FREY, O.; ROSELLÓ, G. (1964): "Eine Talayot-Siedlung bei S'illot, Mallorca", *Madrider Mitteilungen* 5, p. 71.

- FREY, O. (1968): "Zweiter Bericht über die Untersuchungen in der Talayot-Siedlung von S'illot (Mallorca)", *Madrider Mitteilungen* 9, p. 63-75.
- FREY, O. (1969): "Untersuchungen zu den Kleinfunden aus S'illot (Mallorca): Einführung", *Madrider Mitteilungen* 10, p. 117-118.
- FREY, O. (1970): "Zur archäologischen Unterwasser-Forschung an den Küsten Mallorca: Untersuchungen im Hafen von Porto Cristo", *Madrider Mitteilungen* 11, p. 122-128.
- GASULL, P.; LULL, V.; SANAHUJA, M.E. (1984): "La habitación núm. 5 de Son Fornés: modelo de una vivienda talayótica", en *The Deya Conference of Prehistory, BAR 229*, p. 1259-1297.
- GASULL, P.; LULL, V.; SANAHUJA, M.E. (1984): "Estudio comparativo de los talayots nº 1 y 2 de Son Fornés", en *The Deya Conference of Prehistory, BAR 229*, p. 1239-1258.
- GASULL, P.; LULL, V.; SANAHUJA, M.E. (1984): "Son Fornés I: la fase talayótica. Ensayo de reconstrucción socio-económica de una comunidad prehistórica de la isla de Mallorca", *BAR International Series 209*.
- GILI, S. (1995): *Territorialidad de la prehistoria reciente mallorquina*. Tesis doctoral de la UAB.
- GUERRERO, V. (1985): *Indigenismo i colonització púnica a Mallorca*. Ajuntament de Ses Salines, Mallorca.
- GUERRERO, V. (1994): "Formación social indígena y relaciones en la protohistoria balear", *Gerión* 12, p. 155-95, Madrid.
- GUERRERO, V. (1999): *Arquitectura y poder en la prehistoria de Mallorca*, ed. El Tall, Mallorca.
- HERNÁNDEZ, J. (1998): "Son Real. Necrópolis talayótica de la edad del hierro. Estudio arqueológico y análisis social", *Arqueomediterrània* 3 (II), Universitat de Barcelona.
- HODDER, I.; ORTON, C. (1990): *Análisis espacial en Arqueología*. Editorial Crítica, Barcelona.
- IRONS, W. (1979): *Pastoral production and society*, Cambridge University Press, pp. 361-373.
- JANSA, J. (1951): *Hidrología superficial de la isla de Mallorca*. Madrid.
- JUAN I BENEJAM, G. (1993): "El poblament de Menorca; de la Prehistòria a la baixa romanitat (aproximació a una proposta d'anàlisi de distribució espacial)", *Treballs del Museu de Menorca*, 13. Maó.
- KRAUSE, G. (1977): "Bericht über die vierte Grabungskampagne in der Talayotsiedlung von S'illot (Mallorca)", *Madrider Mitteilungen* 18, p. 29-32.
- LLABRÉS, G. (1889-1892): "Hallazgos arqueológicos en Manacor", *BSAL*, 34, p.232-33.
- Mapa Geológico de España. Escala 1:50.000. Hoja de Manacor. Instituto Tecnológico Geominero de España, Madrid. 1991.
- MASCARÓ, J. (1967): *Corpus de toponimia de Mallorca*, Palma.
- MASCARÓ PASARIUS, J. (1976): *Monumentos prehistóricos y protohistóricos de Mallorca*. Palma de Mallorca.
- MAYR, A. (1916): *Über die vorrömischen Denkmäler der Balearen*. München.
- MAYORAL FRANCO, F. (1983): *Aproximación al estudio de la fase posttalayótica mallorquina: la cerámica*. Tesis de Licenciatura de la UAB.
- MAYORAL FRANCO, F. (1984): "Contribución a la delimitación del territorio de los asentamientos protohistóricos. Aplicación de un modelo de gravedad", *Arqueología Espacial* 1, Teruel, p. 73-88.
- MURILLO REDONDO, J.F. (1994): La cultura tartésica en el Guadalquivir Medio, monográfico de la Revista de Investigación *ARIADNA* nº 13-14, Museo Municipal Palma del Río.
- PINGEL, V. (1969): "Untersuchungen zu den Kleinfunden aus S'illot (Mallorca)", *Madrider Mitteilungen* 10, p. 119-138.
- PLANTALAMOR, L.; JUAN, G. (1996): *La casa prehistòrica a Menorca, Museu de Menorca*. Conselleria de Cultura, Educació i Esports.
- PONS I HOMAR, Gabriel (1992): "L'inventari arqueològic de Mallorca, un intent de planificació?" a *X Jornades d'Estudis històrics locals*. Conselleria de Cultura, Educació i Esports. Govern Balear. Palma de Mallorca. p. 47-54.
- PONS I HOMAR, G. (1999): *Anàlisi espacial del poblament al pretalaiòtic final i al talaiòtic I de Mallorca*, Col·lecció La Deixa 2, Monografies de Patrimoni Històric.
- PORCEL, G. (1986): "Algunos aspectos económicos de la prehistoria y protohistoria mallorquina", *BSAL* XIII, p. 3-18.
- RODRÍGUEZ, A. (1995): "Aproximación estadística al paisaje humano en la prehistoria de Mallorca", en *Complutum* 6, p. 167-192.
- ROSSELLÓ, G. (1973): *La cultura talayótica en Mallorca. Bases para el estudio de sus fases iniciales*. Palma.
- RUIZ RODRÍGUEZ, A.; MOLINOS, M. (1984): "Elementos para un estudio del patrón del asentamiento en las campiñas del Alto Guadalquivir durante el horizonte pleno ibérico (un caso de sociedad agrícola con Estado)", *Arqueología Espacial* 4, Teruel, p. 187-204.
- RUIZ RODRÍGUEZ, A.; MOLINOS, M. (1989): "Fronteras: un caso del s. VI a.n.e.", *Arqueología Espacial* 13, Teruel, p. 121-135.
- RUIZ-ZAPATERO, G. (1996): "La prospección de superficie en la arqueología española", en *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología de Castellón* 17, p. 7-19.
- SALAS, M. (inèdit): *Anàlisi espacial d'algunes comunitats talaiòtiques del nordest de Mallorca*, Tesi de Llicenciatura dirigida per M. Eugènia Aubet, Pompeu Fabra: Universitat, 1997.
- SALAS, M. (1997): "Análisis espacial, un estudio de encuentro cultural: el caso de la zona NE de Mallorca", "Encuentros culturales y expansiones coloniales", en *Cuadernos de Arqueología Mediterránea* 3, Publicaciones del Laboratorio de Arqueología de la Universidad Pompeu Fabra, Barcelona, p. 69-82.
- SALVÀ, B. (1992): "El patró d'assentament de la prehistòria a la romanització de Felanitx", a *La Prehistòria de les Illes de la Mediterrània occidental. X Jornades d'Estudis Històrics Locals*, Palma de Mallorca, p. 407-418.
- SALVÀ, B. (en premsa): *Anàlisi territorial del pretalaiòtic ple i final al llevant mallorquí*. Tesi de Llicenciatura. Universitat de Barcelona.
- SEGUÍ, M. (1991): *El descubrimiento de las islas olvidadas: Córcega y las Baleares vistas por los viajeros del s. XIX*. Tesis doctoral de la Universidad de Barcelona.
- SHERRAT, A.G. (1981): "Plough and pastoralism: aspects of the secondary products revolution." in *Pattern of the past*, edited by I. Hopper et alii, Cambridge University Press, England, p. 261-305.
- VITA FINZI, C.; HIGGS, E. (1970): "Prehistoric Economy in the Mount Carmel, Area of Palestine: Site Catchment Analysis", *Proceedings of the Prehistoric Society* vol. 36, p. 1-37.
- WALDREN, W. (1982): "Aspects of Balearic Prehistoric Ecology and Culture", *BAR Series 149*, Tesis doctoral, Oxford.
- YLL, I.; PÉREZ-OBÍOL, R.; JULIÀ, R. (1994): "Vegetational change in the Balearic islands (Spain) during the Holocene" en *Historical Biology*, vol. 9, p. 83-89.